

İLKOKUMA-YAZMA ÖĞRETİMİNDE TÜMCE YÖNTEMİNİN GEREĞİ

Cavit BİNBAŞIOĞLU

İlkokuma-yazma öğretiminde kullanılan başlıca iki yöntem vardır. Birine "harf yöntemi" diğereine de "tümce yöntemi" denir. Harf yöntemine "sentez", "bireşim"; tümce yöntemine de "analiz", "çözümleme" yöntemi de denir. Zaman zaman, bu terimlerin Arapçaları olan "tahlil" ve "terkip" sözcüklerini kullananlar da vardır. Özellikle eski meslek kitaplarında böyle kullanılır.

Harf yöntemi, ilkokuma-yazma öğretiminde kullanılan eski bir yöntemdir. Burada öğrenciye önce harfler, özellikle de sesli harfler öğretilir. Sonra sessiz harflere geçilir. Dahasonra da ikisi birleştirilerek heceler oluşturulur. Öğretim ilerledikçe hecelerden sözcüklere, sözcüklerden tümcelere geçilir. Bu yöntem ilk bakışta mantıklı gibi gelir; fakat, birçok sakıncaları da birlikte getirir. Bu yöntemle ilkokuma ve yazmayı öğrenen bir kimse, hızlı okuyamaz; okurken anlamı kaybeder. Anlayabilmek için dönüp dönüp okumak zorunda kahr. Okurken heceler. Çocuk eke, köke okumaktan kendini zor kurtarır. Bunun için yıllar geçer. Kuşkusuz, böyle bir okumayı kimse istemez. Çocuk psikolojisinin gelişmediği zamanlarda, mantıklı görün-

düğü için, ilkokuma-yazmayı böyle bir yöntemle öğretmek doğal karşılanırdı. Oysa, dünyada 19. yüzyılın sonlarına doğru, çocukta, fizyolojik ve psikolojik gelişmelerin birtakım araç ve gereçlerle saptanmasından sonra bu yöntemden vazgeçilerek, bunun yerine, bunun tam tersi olan "tümce yöntemi" kullanılmaya başlandı. Bizde de bu yöntem önce Satı Bey tarafından önerilmiş, daha sonra Cumhuriyet dönemindeki ilkokul programlarında tavsiye edilmiş, yer yer niçin gerekli olduğu da belirtilmiştir; fakat, gelenek çok kuvvetli olduğu için harf yöntemini kullanma eğilimi bir kısım meslektaşlarımızda hâlâ sürüp gitmekte, bunun tartışmasının ardı arkası kesilmemektedir. Bunda, tümce yönteminin gereğini kanıtlayan, çocukta fizyolojik ve psikolojik gelişim özelliklerinin gereği gibi bilinmemiş olmasının büyük bir rolü olduğunu sanıyorum.

Tümce yönteminde çocuğun karşısına anlamlı bir tümce ile çıkarılır. Bu tümce başlangıçta, kuşkusuz, çok uzun olmayacaktır. Tümcenin uzunluğu iki-üç sözcüklü olabilir. Gittikçe tümcedeki sözcük sayısı artırılır. Bu zamanda da tümcedeki sözcükler bir satırda top-

lanmalı, ikinci bir satıra geçmemelidir. Bu yöntemin adı "tümce yöntemi" olmakla birlikte, her zaman tam bir tümce kurulacak demek değildir. Bu, tek bir sözcük de olabilir; çünkü, tek bir sözcüğün tümce gibi kullanıldığı durumlar vardır. Çocuğun adı tahtaya yazıldığı zaman bu bir tümcedir. Orada bu, "benim adım Ali'dir" gibi bir anlam taşır. Bu nedenle, yerine göre öğreteceğimiz tek bir sözcük de, genel kavramı içinde bir tümce sayılır. Bunun gibi, dersliğin penceresine "Pencere", dolabın üzerine "dolap" sözcüğünü yazmak da tümce yöntemine uygun bir davranıştır ve doğrudur.

Harf yöntemine "bireşim", tümce yöntemine "çözümleme" yöntemi de dendiğini belirtmiştik. Kimi mesleki toplantılarda ve zaman zaman da dergi ve kitaplarda bireşim yöntemiyle tümevarımın, çözümleme yöntemiyle de tüm dengelinin karıştırıldığını görüyoruz. Bunları yanlış bir kullanım haline gelmeden düzeltmek gerekir. Şunu iyice belirtelim ki, tümevarım ve tüm dengeli birer zihin yöntemidir. Bunların ilkokuma ve yazma öğretiminde kullanılan harf ya da "bireşim", tümce ya da "çözümleme" yöntemleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Bu yöntemlerin oluş şekilleri dolayısıyla bir benzerlik olabilir ve yanlışlık da buradan kaynaklanabilir. Bir zihin yöntemi olarak tümevarımda olaylardan, örneklerden, bunların ortak özelliklerinden yararlanarak bireşim yoluyla bir doğa yasasına ya da bir kurala ulaşılabilir. Çeşitli cisimlerin ısı karşısında kalınca, hacimlerini genişlettiğini gördükten sonra, "Bütün cisimler ısı karşısında hacimlerini genişletirler." gibi. Tüm dengeli yönteminde ise bunun tersi bir yol izlenir. Bu yöntemle deneye, gözleme başvurmaksızın, zihin yoluyla bir şeyin başka bir şeye uygun olduğu tanıtılmaya çalışılır. Bunda, yasa ya da kurallardan ömeklere doğru bir akış söz konusudur. Şöyle: "Bütün cisimler ısıtılınca hacimlerini genişletirler." kuralı bilindikten sonra, civa da bir cisimdir; o halde, civa ısıtılınca hacmini genişletir, diye düşünmek, bir tüm dengeli yöntemidir. Görüldüğü üzere, bunun ilkokuma ve yazma öğretiminde kullanılan tümce ya da çözümleme yöntemiyle bir ilgisi yoktur. Bunda da yanlışlık, bu işlem olurken zihnin bir çözümleme yapmasından kaynaklanıyor. Bunları birbirine karıştırmamak gerekiyor.

İlkokuma ve yazma öğretiminde tümce yönteminin kullanılması başlıca iki nedene dayanır:⁽¹⁾ Göz hareketlerinin özelliği, ⁽²⁾ Çocuğun algılama yeteneğinin özelliği. Şimdi bunları kısaca açıklayalım.

Göz hareketlerinin özelliği: Tümce yönteminin asıl dayanağı, bu yöntemin göz hareketlerinin özelliklerine uygun oluşudur. Gözlerimiz yazıyı okurken dize üzerinde soldan sağa doğru kayarak ilerlemez. Oysa herkes bunun kayarak ilerlediği kanısındadır. Göz, dize üzerinde, birtakım sıçramalar yapar, ondan sonra duraklar; sonra tekrar sıçrar ve duraklar. Bu gözün yapısı gereği böyledir. Asıl okuma duraklama sırasında olur. Sıçrama ne kadar uzun, duraklama ne kadar az ise okuma o kadar hızlı olur. Göz, kimi zaman, sıçramadan sonra duraklayıp yeniden sıçrarken geriye dönüşler de yapar ve sıçrama bu kez oradan başlar. Bu geriye dönüş okuma için iyi değildir. Bu durumda okumanın hızı kesilir ve anlama işi güçleşir. O halde iyi bir okuma için bu geriye dönüşlerin de hiç olması ya da az olması gerekir. Gözün okurken dize üzerinde sıçramasının uzunluğu, duraklamasının azlığı ve geri dönüş yapma sayısı tamamiyle bireyin gözle ilgili olgunlaşma durumuna, yaptığı alıştırmalara bağlıdır. Bu hususlar, yüzyıl kadar önce gözün fotoğraf makinesi ile çekilen fotoğraflarında görülmüştür. Son gelişmiş makinelerle da aynı durum saptanmıştır.

İlkokuma ve yazma öğretiminde kullanılacak yöntem, gözün bu hareketlerine engel olmaması gerektiği gibi, buna uygun ve bunu daha fazla geliştirecek bir biçim ve yönde olması gerekir. Bunun için, ilkokuma ve yazmayı öğrenecek kimsenin önüne konacak ve kişinin tepkide bulunacağı materyalin (okunacak yazı uzunluğunun) gözün en az sıçrama uzaklığı kadar olması gerekir. Bu da okunacak bir sayfa üzerindeki bir dizede en az iki üç santimetrelilik bir uzaklıktır ki, bir iki sözcüğü kapsar. O halde, okuma-yazma işine bir-iki sözcüklük tümcelere başlamak, öğrenecek kimselere hiçbir sıkıntı vermez. Kişi, buna rahat bir tepkide bulunur. Yani, bu durumda, kişinin tek bir harfe yaptığı görme ve anlama tepkisi arasında —zaman ve güçlük bakımından— bir fark yoktur. Kişi, bir tek harfi gördüğü zaman ona nasıl bir anlam veriyorsa, gözünün

algılama alanı içine giren bir tümceye de aynı biçimde onunla ilgili anlamı verir. Örneğin, kişinin (A) harfini gördüğü zaman verdiği (a) anlamı ile "Bugün okul açıldı" tümcesine bir başlıkta verdiği anlam arasında bir zaman ve güçlük farkı yoktur. İkisi de —zihinsel bir tepki olarak— bir bakışta ve bir anda verilir.

Harf yönteminde ise, göz, bunun tersi yönde bir çaba harcamak zorunda kalır. Göz, bütün çabasını harfi görmeye yöneltmiştir. Kendisini sıkıntıya sokarak. Bir harfi seslendirdikten sonra ikinci bir harfe geçer nihayet bir heceyi, daha sonra da bir sözcüğü seslendirmeye çalışır. Bu ise "okuma" demek değildir. Okumada "anlam" önemlidir. Kişi, "yazı" dediğimiz birtakım şekillerden bir anlam çıkarabilmeli ve onda zihinsel bir davranış gelişmelidir. İşte o zaman "okuma" eylemi oluşur. Harf yöntemi ile bu sonuç kolay kolay alınmaz. Tersine, çocuk okumayı köstekleyici birçok yanlış alışkanlıklar edinir. Okuması bir türlü ilerletmez. "Ben yaptım, oldu. Çocuk bülbül gibi okuyor." diyenler olabilir. Böyle olsa bile, bu, yukarıda belirttiğimiz gibi, "okuma" demek değildir, buna, olsa olsa "seslendirme" diyebiliriz. Çünkü, okumayı "okuma" yapan şey "anlama"dır. Böylelerine okunan parça ile ilgili sorular sorulacak olsa, tam yanıt alamadığımızı görürüz. İçimizden bazıları "Biz de vaktiyle okuma-yazmayı böyle öğrenmiştik. Ama, bak şimdi ne oldum." diyenlerimiz de çıkabilir. Bunlar, zamanla, gördükleri eğitimin ve daha sonraki çabalarının sonucunda bu kusuru az da olsa düzeltmiş olabilirler, fakat gene de ilk yaşlarda kazanılan kötü alışkanlıkların izlerinin büsbütün kaybolduğunu söylemek zordur, sanırım.

Harf yöntemiyle öğretimde, göz, alıştırmalar yoluyla daha dar bir alanı görmeye ve algılamaya zorlanır. Bu da fizyolojik ve sonuç olarak da psikolojik bozukluklara yol açabilir. Bunun sonunda da çocuğun okumaya karşı ilgi ve hevesi söner. Olumsuz duygular geliştirir. Bu da daha sonraki çalışmalarını olumsuz yönde etkiler.

Çocuğun algılama yeteneğinin özelliği: Bu, tamamiyle psikolojik bir etkidir. 20.yüzyılın başlarında Almanya'da gelişip dünyaya yayılan Gestalt Psikolojisi'ne göre, in-

sanlar ve özellikle de çocuklar, çevrelerindeki nesne, olay ve şekillere bir "bütün" halinde tepkide bulunurlar. Yani, kişi, "toptan" (külli, global, senkretik) bir algılama özelliğine sahiptir. Bu psikoloji akımına göre, "bütün", onu oluşturan parçaların toplamından ayrı, başka ve fazla bir şeydir. Bir melodi, onu oluşturan notalardaki seslerden nasıl ayrı, başka ve fazla bir şey ise, bir tümce de onu oluşturan sözcük, hece, harf ve seslerden ayrı, başka ve fazla bir şeydir. Kişi, önce bir nesnenin ayrıntılarına değil, onun bütününe tepkide bulunur. Parçalara tepkide bulunmak daha sonraları olur ve bu, bir eğitimin, bir çabanın ve dikkat yeteneğinin gelişmesi sonucudur. Bu da ancak ilerde gerektiğinde yapılır. Bu nedenle, normal olan, kişinin çevresini göstereceği bu bütünsel tepkidir. İlkokuma ve yazma öğretiminde tümce yöntemi uygulamakla, insan ve özellikle de çocuk psikolojisinin bu önemli özelliğine de saygı göstermiş oluyoruz.

Tümce yöntemi, ayrıca, bir öğrenme türü olan "şartlanma öğrenmesi"ne de uygundur. Çocuk, önce bir "şekil" olan, örneğin, "Bugün bayram yaptık" tümcesini görecektir. Sonra, bunun anlamı ile ilgili sözleri işitecek ve bu anlamı söylemek doğru ise, zihne yerleştirecek. Bu hareketin sürekli olarak yinelenmesi sonucunda, çocuk şekli, yani yazıyı görür görmez, onun anlamı, belki şimşek hızından daha fazla bir hızla zihinde canlanacaktır. Kuşkusuz, bu özellik harf yönteminde de geçerlidir; fakat, buradaki hızla değil; çocuk, olsa olsa, belli bir harfi öğrenir; tümceyi ya da okuma parçasını değil. Amaç çocuğa bir metni (okuma parçasını) okumayı, yani ondan bir anlam çıkarmayı öğretmektir.

Görüldüğü üzere, tümce yöntemi, ilkokuma-yazma öğretiminde en etkili bir yöntemdir. Çocuk, bu yöntemle daha az zamanda, daha sağlıklı olarak hızlı ve anlamlı okumayı öğrenecektir.